

Prano Mašiotas publicistikos ypatumai

Bronius RAGUOTIS

Vilniaus universitetas

Įvairialypiam P. Mašiotas palikime svarbi ir reikšminga yra jo publicistika bei apskritai žurnalistinė kūryba. Platesniajai visuomenei ji visai nepažįstama: jos pavyzdžių iki šiol neišleista. Nors netrukus po P. Mašiotas mirties (1942) kai kurie spaudos istorikai (V. Biržiška) jį pristatė kaip žymų "Varpo" ir "Ūkininko" publicistą¹. Ši P. Mašiotas kūrybos dalis bene mažiausiai nagrinėta bei nušvicsta.

Kai kurie P. Mašiotas publicistikos klausimai ar kūrybos tarpiniai (vaikų literatūros, skaitymo, jų periodikos temomis) plačiau aptarti V. Aurylos, G. Raguotienės darbuose². Specifiniais požūriais P. Mašiotas publicistika apibūdinta 1923 m. Vaidžanto charakteristikoje³, V. Kuzmicko straipsnyje⁴, Vilniaus universiteto žurnalistikos specialybės absolventų (N. Šaltytės, J. Liubeckaitės) diplominiuose darbuose, kuriems vadovavo šių eilučių autorius.

I

P. Mašiotas susidomėjimas žurnalistikos, jos teorijos bei praktikos dalykais kilo iš jo paties poreikio suvokti ir įprasminti savo publicistinę kūrybą ir žurnalistinę veiklą; gal net labiau iš jam būdingo žurnalistikos, apskritai spausdinto žodžio "dyvinos jėgos", kaip rašytojas sakėsi leidinyje "Kai knygas draudė" (1924). P. Mašiotas 1893 m. "Varpe", statydamas latvių pavyzdžiu kitiems, rašė, kad anie laikraštį ir knygą padarė taip reikalingus kaip "duona ir pastogė"⁵. "Spauda, - nurodė rašytojas 1894 m., - svarbus įrankis platinimui visokių žinių ir idėjų"⁶. Ji ypač reikalinga kaimo žmogui, nes tai beveik vieninteliai jam prieinami švietimo ir savišvietos šaltiniai. Tokią mintį pakartoja bei išrutulioja ir 1905 m. Taigi rašytojas iš laikraščio (periodikos) funkcijų išskyrė ir vertino informacinę funkciją. Jis ypač pabrėžė, jog laikraštis yra priemonė išmokyti ir išmokyti skaityti, pripratinti prie skaitymo. Tokios laikraščio paskirtys buvo specifinės lietuviškam laikraščiui. Pripratę laikraščius skaityti, - rašė P. Mašiotas, - jau iešką juose nebe tik naujienų, bet ir naudingų žinių bei smagių pasiskaitymų. Prie informacinių ir praktiškųjų periodikos funkcijų čia pridurta ir pramoginė (smagūs pasiskaitymai).

Kaip matome, P. Mašiotas periodikos ir laikraščio samprata pirmiausia rėmėsi švietimo, informacijos, iš dalies idėjų sklaidimo tikslais. Prie tų laikraščio uždavinių jis

dar skyrė ir pramoginę bei dorinimo funkciją. 1910 m. "Vilties" straipsnyje "Prie "sensacijų laikraščio" P. Mašiotas rašė, jog laikraščiai, ypač vadinamieji "pigieji", orientuoti į populiarumą, jo žodžiais, "gali tarnauti įrankiu apšvietimui platinti", bet gali tarnauti ir "demoralizacijai auklėti"⁷. Labai vertindamas laikraštį ir apskritai periodiką, P. Mašiotas suvokė ir "gerąją", ir "išvirkščiąją" jų puses.

Remdamasis čia glaustai išdėstyta laikraščio samprata, P. Mašiotas nagrinėjo kitus periodikos leidinius, reiškinius ir klausimus. Pirmiausia ir bene daugiausia jam bus rūpėję lietuvių periodikos sistemos (tinklo, organizacijos) dalykai.

Atgavus lietuvių spaudą, 1904 m. lietuvių periodika, jo manymu, buvo kuriama neapgalvotai, be sistemos, lenktyniaujant ir konkuruojant. 1914 m. straipsnyje "Vėsula" P. Mašiotas net ironizavo, jog rašytojų jau esą daugiau nei skaitytojų⁸. Labai atsargiai, protingai turėtų būti steigiami "pigieji" laikraščiai: su jais reikią elgtis kaip vaistinėje gaminant vaistus - "švariomis rankomis, sulig gerai apgalvoto recepto", - rašė jis minėtame straipsnyje "Prie "sensacijų laikraščio"⁹.

Dar XIX a. pabaigoje ir po 1904 m. P. Mašiotas vienas iš pirmųjų pastebėjo, kad lietuvių periodikoje trūksta svarbių jos grandžių, trukdančių natūralią plėtotę, t.y. leidinių vaikams ("trečiajai skaitytojų kategorijai") ir laikraščio, "paskirto stačiai mūs žmonėms" (turima galvoje kaimo skaitytojai). Apie jo įkurtus ar projektuotus vaikų periodikos leidinius yra daug rašyta¹⁰, tad apžvelgsime kitus P. Mašiotas sumanymus. Kelis kartus 1905 m. jis kėlė klausimą dėl vadinamo "laikraščio žmonėms". "Vilniaus žinių" diskusijose ta tema P. Mašiotas pareiškė svarbių, dažnai naujų minčių dėl dienraščio ir savaitraščio specifikos, jų turinio, informacijos ir nuomonės santykio, pagaliau skaitymo psichologijos ir kitų dalykų, iki šiol aktualių teorijai ir praktikai¹¹.

P. Mašiotas laikraščio turinį tarsi skaidė į tą, "kas parašyta, t.y. kokios žinios, kokios mintys jame skelbiamos", ir antrąjį - "kokie patys rašėjai, t.y. koks jų dvasiškas ūgis, koks dvasiškas subrendimas mūs atstovų", kokiais "bent turėtų būti laikraščio vedėjai ir bendradarbiai"¹². P. Mašiotas rūpėjo abu turiniai, kiekvienam turėjo kritiškų pastabų, daugiausia dėl žurnalistikos etikos. Straipsnyje "Prie

"sensacijų laikraščio" 1910 m. jis konstatavo, kad "mūsų jaunoji publicistika dar tebesuprantama kaip idėjos darbas", bet kartu - laikraštijai kaip sistemai ir publicistikai kaip kūrybai jau nebesvetimi esą "gešeftas ir sensacija"¹³. Šitai rodo, kad populiarieji, P. Mašiotas terminu, "pigieji", laikraščiai taikosi "prie plačios minios supratimo ir skonio". Dėl to vyksta spaudos komercizavimas. Vietoje nuomonų pluralizmo (įvairovės) vis daugiau įsivyrąja tendencingumas ir vienpusiškumas, - sako P. Mašiotas 1910 m. feljetone "Laikraščiai pabaigė"¹⁴.

P. Mašiotas ne kartą rašė apie laikraščių redaktorių ir autorių nesugebėjimą kultūringai polemizuoti, nepakantų spaudos toną ir išgalinčią keiksmažodinę argumentaciją. Teigė, jog šios ir kitos blogybės atsirandančios dėl to, kad žurnalistas ir bendradarbiams stinga bendrojo, ypač profesinio, pasirengimo bei atsakomybės - "dvasiško ūgio". Tat, greta G. Petkevičaitės-Bitės, P. Mašiotas buvo vienas iš pirmųjų, supratęs būtinybę žurnalistams mokytis savo amato ir kūrybos. 1910 m. jis siūlė rengti jiems ir laikraščių bendradarbiams kokius nors kursus, nes, pramokus amato, gal ir laikraščių turinys pagerėtų. Tokių "pagerėjimų" P. Mašiotas laukė ir iš kitų žurnalistinės kūrybos sričių. Jis vienas iš pirmųjų primygtinai ragino rašančius pažinti skaitytojų auditoriją. "Laikraštis žmonėms", kaip jis teigė 1905 m., privalas turėti "rašėjus, norinčius ir mokančius prieinamai rašyti, redaguojamas vyrų, numančių tos kategorijos skaitytojų reikalus, jų papročius, visas sąlygas gyvenimo"¹⁵.

Kad gerėtų abu laikraščio turiniai, P. Mašiotas siūlė ne tik mokyti žurnalistikos, bet 1910 m. vėl ragino lietuvių laikraštininkus susirinkti ir pasikalbėti apie lietuvių laikraščių padėtį ir tinkamą jų tvarkymą, nors įvairių krypčių periodikos atstovams tai padaryti ir nebūtų lengva.

P. Mašiotas ne tik rašė įvairiomis žurnalistikos temomis, bet ir teikė konkrečių praktiškų pasiūlymų, kaip spręsti klausimus (pvz., koks turi būti vaikų laikraštis, kaip turi atrodyti "laikraštis žmonėms" ir vadinamasis "sensacijų" laikraštis ir kt.). Konstruktivumo, pozityvumo principas (ką ir kaip daryti) apskritai būdingas ir kitų jo sričių bei tematikos publicistikai. Mat ir jo raštai žurnalistikos teorijos ar organizacijos temomis iš esmės yra daugiau publicistikos pobūdžio nei vien teorija ar žurnalistikos mokslas, taigi skirtina P. Mašiotas publicistikai. Ir teorinius samprotavimus bei teiginius jis dėstė dažniau ne tiek ir ne tik preciziškais sąvokomis ar žurnalistikos terminais, kiek beletrizuodamas, publicistiškai, dažnai emociingiau, subjektyviau nei įprasta tokios srities raštams.

II

Savo teiginius ar samprotavimus žurnalistikos temomis P. Mašiotas rėmė to meto lietuvių bei kitų kalbų (rusų, vokiečių, lenkų, latvių) periodikos pažinimu ir savo paties publicistinio darbo patirtimi nuo 1884 m. pabaigos. Tada "Aušroje" pasirodė pirmoji jo korespondencija apie gimtąją kalbą¹⁶. Ji nuo tada buvo viena iš svarbiausių visos rašytojo publicistikos temų.

Publicistiką ar apie ją P. Mašiotas rašė kone iki gyvenimo pabaigos (daugiau kaip 50 metų), tiesa, nevienodai intensyviai. Produktiviausias buvo laikotarpis iki 1918 m. - ypač kone visas paskutinysis XIX a. dešimtmetis "Varpe", šiek tiek "Ūkininke", paskui dar kokie šešeri aštuoneri metai po spaudos atgavimo "Vilniaus žiniuose", iš dalies "Viltyje", "Rygos garse". Vėliau, ypač po 1924 m., nors P. Mašiotas visiškai nemetė publicisto plunksnos, ėmėsi kitos kūrybos - vaikų literatūros.

Esamais duomenimis, P. Mašiotas paliko daugiau kaip 500 ne grožinės kūrybos rašinių, kurių daugelis skirtina publicistikai arba apskritai žurnalistikos sričiai. Jis bendradarbiavo, kaip manoma, apie 50 leidinių. Su jais kuriais buvo susijęs artimai, ypač su "Varpu", paskui - kurį metų su "Vilniaus žiniomis" bei "Rygos garsu"; 1920-1924 m. su Švietimo ministerijos leidiniu "Švietimo darbas", "Lietuvos" laikraščiu ir kitais, taip pat vaikų žurnalais, ypač "Žiburėliu". Beje, vaikų periodikoje P. Mašiotas paskelbė šiek tiek ir vaikams skirtų publicistikos dalykų, bet šiaip jo publicistika orientuota į suaugusius ir daugiausia į inteligentiją.

Paprastai kebliausia yra apibūdinti ar net apibrėžti publicisto tematiką, juo labiau kai kalbama apie XIX a. pabaigos, iš dalies ir XX a. pradžios lietuvių publicistus, taip pat ir P. Mašiotą. Anais laikais publicistas ir žurnalistas, ypač dirbantis ar redaguojantis periodikos leidinį, turėjo rašyti ir dažniausiai rašė kuo įvairiausiomis temomis, kokias tik kėlė tautinio atgimimo ir išsivadavimo judėjimas, kitos gyvenimo kasdienybės, interesai, poreikiai. XIX a. pabaigoje, o ir vėliau lietuvių žurnalistikoje dar nebuvo specializuojamasi pagal tematiką, žanrus ir kt. P. Mašiotas situacija tuo atžvilgiu buvo kitokia: jis tiesiogiai nedirbo nei laikraščių, nei žurnalų redakcijose, o tikrai bendradarbiavo, ir todėl turėjo didesnę pasirinkimo laisvę, galėjo rinktis sau artimesnes temas ir klausimus, labiau atitikusius jo interesus ir polinkius.

Tat iš P. Mašiotas publicistikos palikimo galima išskirti bent svarbiausias temas, vyraujančią kryptį. Jis rašė apie daug ką, ir Vaidžantas teisingai, 1923 m. "Švietimo darbe" (Nr. 10) nurodęs, kad P. Mašiotas publicistika liudija jį buvus "gyvą visuomenės narį, sekantį jos vargus ir sielvartus, mokantį jį bet kurį dalyką atsiliiepti". Bet vis dėlto savo, kaip publicisto, dėmesį P. Mašiotas koncentravo daugiau į visuomenės ir žmogaus dvasinę sferą, į dvasinės jų būsenos ir savijautos procesus - į tautos švietimą plačiąja prasme - į knygą, biblioteką, laikraštį, skaitymą, mokyklą, į gimtosios kalbos, apskritai nacionalinės kultūros sritį. Ir šioje srityje P. Mašiotas liko ištikimas pozityvizmo orientacijoms. Jo publicistika buvo dalykiška, o ne abstrakti teorija ar filosofiniai mąstymai. P. Mašiotui tautos ir žmogaus dvasinėje srityje rūpėjo tai, kas realiai naudinga ir praktiška, bet tam praktiškajam motyvui stengtasi suteikti dvasiškesnę prasmę. Šiuo atžvilgiu jo publicistiką galėtume vadinti švietėjiška - didaktiška geriausia prasme. Tai, regis, iš dalies būdinga ir kitai P. Mašiotas kūrybai.

Ilgainiui P. Mašiotas publicistikos pobūdis keitėsi, įgyda-

mas naujų ar kitokių akcentų ir motyvų. Po 1918 m. savo publicistikoje - ne taip gausioje kaip ankstesniais laikais - jis daugiausia susikoncentravo į įvairius mokyklos reikalus ir problemas¹⁷. Tai lėmė pedagogo patirtis, jo darbas Švietimo ministerijoje, viceministro pareigos, direktoria-vimas Klaipėdos lietuvių gimnazijoje (iki 1929 m.). P. Mašiotas rašė taip pat literatūros leidimo, mokyklų bibliotekų, vaikų literatūros ir lektūros temomis¹⁸. P. Mašiotas savo iniciatyva kėlė tų sričių sumanymus ir idėjas. Jo straipsniai ar pastabų žanro rašiniai paprastai neilgi, dalykiški, visada, kaip jam įprasta, su konkrečiais pasiūlymais, ką ir kaip daryti sprendžiant mokymo, ugdymo, apskritai švietimo klausimus. Daugiausia tam tikromis progomis P. Mašiotas atsigręždavo į XIX a. pabaigos nacionalinio judėjimo laikotarpį, į spaudą ("Aušra", "Varpa") ir asmenybes (J. Basanavičių, ypač V. Kudirką)¹⁹.

Žurnalistinę bei publicistinę kūrybą P. Mašiotas, kaip minėta, pradėjo nuo korespondencijų. Šio žanro neatsisakė ir toliau, ypač rašydamas apie Rygos lietuvių gyvenimą ir veiklą. Korespondencijoje jis paprastai ne tik pranešdavo kokią žinią, įvykį ar atsitikimą, bet juos ir apibūdindavo, paryškindavo jų prasmę ar reikšmę.

Greta korespondencijos, P. Mašiotas "Varpe" ar ne 1892 m. vis labiau pamėgsta straipsnį, jau ne tiek aprašantį, kiek analizuojantį įvykį, reiškinių ar problemą. Publicisto straipsniai tampa ciklais ar serijomis. Pavyzdžiui, nuo 1892 m. "Varpe" spausdinamos trys jo "Gromatos iš kelionės" (slapyvardžiu P.A. Pakeleivingas), 1892-1896 m. - penkiolika "Gromatų iš svetur", taip pat po kelias "Dvyklas gromatas" (slapyvardžiu Dvylis) ar "Svečius po Lietuvą" (slapyvardžiu P.A. Svečias). "Gromatos" rodė daugiau jų korespondavimo pobūdį nei žanrą. "Laiško" ("gromatos") specifinių požymių (patiklos intonacijos, subjektyvumo, dėstymo intymumo ir pan.) daugiau turėjo rašytojo kelionių išpūdžiai. Tai ypač akivaizdžiai rodo apie 1910 m. "Rygos garse" skelbti šeši jo "Laiškai nuo Nemuno krantų" (slapyvardžiu Čiabuvis), taip pat "Vilties" laikraštėje 1911 m. aštuonių kelionės reportažų ciklas "Išvažiavus atsiilsėt" (slapyvardžiu Pr.Mš.). Mat dar XIX a. pabaigoje pradėta šio žanro ciklą, P. Mašiotas tęsė ir lietuvių spaudą atkovojo.

1905-1906 m. publicistas "Vilniaus žiniose" spausdino dvidešimt devynių straipsnių ciklą "Apie šį, apie tą". Šis ir minėti "Varpo" ciklai autoriaus paprastai buvo sudėti iš vieno kurio žanro (šiuo atveju - straipsnio) kūrinių ir juos į sistemą bei visumą vienijo ne problematika (ji buvo įvairi), o žanras, publicisto asmenybė ir braižas.

Ciklas nebuvo P. Mašiotas atradimas ar naujiena lietuvių žurnalistikoje. Pakanka prisiminti V. Kudirkos, J. Adomaičio-Šerno, ypač A. Vilkutaičio-Keturakio publicistikos ciklus. Bet P. Mašiotas daug prisidėjo prie šios žanrų struktūros įtvirtinimo.

Po 1918 m., mažėjant P. Mašiotas publicistikai, nyksta ir ši žanrinė sistema. Šiaip jis daugiau rašė įvairaus pobūdžio straipsnius: probleminius - bene dažniausiai, poleminius - daug rečiau, taip pat referatyvinius; be to, kelionės reportažus, pastabas (dažnokai), spaudos apžvalgas, re-

cenzijas, retsykiais - feljtonus ir kt.

Bene pirmasis P. Mašiotą publicistą apibūdino Vaižgantas. Jis, kaip nurodyta, rašė dar 1923 m., bet charakteristika, esme ir pastabumu likosi nepasenusi, nors vieną kitą jo momentą ar teiginį dabar jau derėtų pakoreguoti ar dėl kokio padiskutuoti. Vaižgantas tada "Švietimo darbo" žurnale rašė, kad "gan apsti" P. Mašiotas publicistika nėra davusi jam "žymaus rašytojo vardo", liudijusi, jog tie jo raštai ("atsiliepimai") esą "visada įdomūs, sklandžiai sudedaguoti, griežtai, kaip tikro matematiko sudėstyti, buvo šaltoki". Jie, esą, tik konstatavę "jau įvykusius faktus, lyg iš šalies žiūrint, niekur skaitytojo nepastumdami, ne taip kaip V. Kudirka, kurs ką ėmė svarstyti, dėjo visą sielą, mokėjo džiaugtis ir smarkiai pykti". Aukštaitiško, labai judraus, impulsyvaus, ūmaus temperamento, kibirkščiujančio, sodraus spalvingo žodžio, beletristikon linkstančiam, digresijų publicistui Vaižgantui savo braižo esme kitokia P. Mašiotas publicistika nebuvo artima, juo labiau gimininga. Tai tiesiog skirtingos publicistų prigimtis, kiekviena paprastai turinti savo ir teigiamybių ir silpnųjų. P. Mašiotas publicistika, nors ir nestigo emocijų ar vaizdus žodžio, buvo santūri, nukreipta daugiau į skaitančiojo protą ir intelektą nei jausminę reakciją. Šis publicistas ieškodamas įtaigesnės raiškos, siekė derinti sąvokinių ir vaizdinių dėstymą. Jo straipsniuose pakanka pavyzdžių, rodančių nuotaikingą, emociniu vaizdumu praturkintą P. Mašiotas žodį. Jų pateikia V. Kuzmickas²⁰.

Sakyti, kad P. Mašiotas žvelgia į gyvenimą ir įvykius tartum iš šalies ir į juos tik atsiliepia - būtų neteisinga, juo labiau laikyti tai jam būdingu bruožu. Savo korespondencijose, ypač žinutėse iš Latvijos (Rygos) lietuvių gyvenimo, P. Mašiotas dažnai fiksuoja faktus: jis dažniau būna tik informatorius. Bet straipsniuose ar kelionių reportažuose, rašytuose XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje bei po 1918 m., jis visada pats yra jų personažas - aktyvus dalyvis. P. Mašiotas kelia idėjas, iniciatyvas, projektus, sumanymus, konkrečiai siūlydamas, ką ir kaip spręsti. Taigi ir visuomenę, ir skaitytoją skatina praktiškai veikti. Jis dažnai tai darė blaivaus proto ir mąstymo argumentais. Vaižgantui, visai suprantama, tokie straipsniai galėjo atrodyti šaltoki, juo labiau kad apskritai P. Mašiotas publicistika iš tiesų buvo netemperamentinga. P. Mašiotui būdinga nuosekli, rišli, drausminga minties ar idėjos tėkmė ir plėtojimas, o Vaižgantas mėgo improvizuoti, jo publicistika dažnai fragmentiška, rašyta tarytum ekspromtu. P. Mašiotas vengė dygaus, griežto žodžio, net polemizuodamas dėstė korektiškai, rašė "sine ira", bet išsakydamas savo požiūrį.

Publicistikoje, bene dažniausiai kelionės reportažuose, taip pat ir straipsniuose P. Mašiotas atvirai suasmenina nagrinėjamą reiškinių ir problemą - tiesiai deklaruoja savo vidinę, individualią nuostatą ir principą. Tai ypač akivaizdu straipsniuose apie tautos vienybės, įvairių pažiūrų žmonių ir sluoksnių santarvės būtinybę ir kt.²¹ Tokio pobūdžio P. Mašiotas raštai svarbūs ir jo gyvenimo, veiklos, kūrybos nuostatoms, elgsenai ir laikysenai, apskritai jo asmenybei pažinti.

Žinoma, gali kilti klausimas, ar P. Mašiotas publicistika yra graži? Tai - sudėtinga, teoriškai kone nenagrinėta problema. Mums atrodo, kad ši P. Mašiotas kūryba yra estetiška tiek, kiek estetiška ar graži yra nauja ar naujai interpretuota mintis, išreikšta logiškai, sąvokomis ar kategorijomis, preciziškai formuluota, nestokojanti ir emociinio atspalvio.

III

Publicistika, suprantama, yra specifinė rašto ir literatūros sritis, bet ne vieniša ar atskira P. Mašiotas kūrybos dalis, o kartais glaudžiai susijusi su kitomis, ypač jo mokslo populiarinimo literatūra ir memuaristika.

P. Mašiotas beveik visiškai kartu pradėjo reikštis ir publicistikoje, ir mokslo populiarinimo srityje. Jis pats, matyt, užsimiršęs, leidinyje "Kai knygas draudė" (1924) teigė, jog rašyti ėmėsis nuo mokslo populiarizacijos dalykų. Iš tikrųjų jo pirmosios korespondencijos "Aušroje" pasirodė, kaip nurodyta, šiek tiek anksčiau nei mokslo populiarizavimo straipsniai ar vaizdeliai, paskelbti taip pat "Aušroje", 1885 m. pradžioje²². Paskui publicistika ir mokslo populiarinimo straipsniai tam tikrą laiką buvo rašomi kartu, bet maždaug nuo 1893-1894 m. šios sritys išsiskyrė ilgiam laikui. P. Mašiotas kūryboje įsivyravo publicistika, o po Pirmojo pasaulinio karo kartu rašyta mokslo populiarinimo, grožinė literatūra vaikams bei memuaristika.

P. Mašiotas kūrybos įvairių atšakų giminytė turėjo ne tik išorės, bet svarbiausia ir vidinių jungčių bei sąveikų. Antai daugelis P. Mašiotas mokslo populiarinimo kūrinių (knygos "Sparnuočiai", "Pasaulio pasakos" ir kt.), ypač iš gamtos pasaulio, yra tarsi mokslo ir beletristikos darna. Šie siužetiniai vaizdeliai pasaulį rodo neretai per sukurtą personažą vaiką, argumentuoti dialogais, kitais vaizdiniais elementais (iš dalies net būdingais novelei ar apsakymui). Bet kitoje mokslo populiarinimo dalyje, pavyzdžiui, sudėtoje į knygą "Išradėjai ir išradimai" (1921, 1931) iš technikos sričių ir asmenybių jau persveria ne beletrizuota, o logizuota, labiau publicistinė raiška. Tokie kūriniai jau labiau pasirinktini publicistikos žanro dalykams (juos galėtume vadinti biografiniais straipsniais). Šio pobūdžio P. Mašiotas mokslo populiarinimo kūriniai - tai mokslo ir publicistikos sąveikos rezultatas.

Panašius ryšius ir sąsajas pastebime ir P. Mašiotas memuaristikoje. Jo "Ir aš mažas buvau" - neginčytinai skirtinga memuarinei ar memuarinių novelių apysakai, bet "Gimnaziją atsiminus" vadinti apysaka mažų mažiausia ginčytina: tai memuarinės novelės ar vaizdeliai, o "Kai knygas draudė" (1924) jau kitoks kūrinys negu minėti ankstesnieji: kitas joje aprašomų tautinio atgimimo laikų dėstymo ir įvykių bei asmenų interpretavimo būdas, kitoks, sudėtingesnis memuaristikos - beletrizavimo - publicistikos santykis. Be to, P. Mašiotas pats perspėjo leidinio "Kai knygas draudė" nelaikyti tiesioginiu minėtų dviejų tęsinium. Mat jis skirtas kitai auditorijai - suaugusiems skaitytojams, jis nėra nei "beletristikos veikalas, nei istorinė monografija", o "išpūdžiai ir atsiminimai".

Šioje knygoje išpūdžiai įterpiami į atsiminimus (pvz.,

skyrįje "Aušra" išaušo") ir išsako autoriaus būseną, nuotaiką, emociją ar mąstymo savijautą, sukeltą praeities įvykio ar atsitikimo. Bet retsykiais tokios išpūdžių nuotrupos įterpiamos taip pat ir į tautinio atgimimo veikėjų biografijos ir veiklos aprašymus. Mums regisi, kad P. Mašiotas leidinio "Kai knygas draudė" beveik kiekviename skyrelyje išvelgtinos tartum dvi dalys, dvi plėtojamos linijos. Viena, paremta memuariniais autobiografiniais fragmentais (vaizdingesnė ir intymesnė), kita - sudaryta iš biografinio, istoriografinio pobūdžio pasakojimų apie tautinio judėjimo veikėjus. Atsiminimai dažnai yra tokių istoriografinių straipsnelių kontekstas, aplinka, suteikianti knygai intymumo, o biografinės ir veiklos žinios jau nebe tiek vaizdingos, būdingos publicistikai. Be to, tos žinios, faktai, duomenys (apskritai faktologija) nėra nauji ar negirdėti; jie dažniausiai pažįstami ir jau naudoti, jais paprastai ir remiasi istorinės temos publicistika.

P. Mašiotas grožinės prozos ir publicistikos santykis yra sudėtingesnis, konfliktiškesnis negu kitų kūrybos sričių, bet vis dėlto galėtume nurodyti bent vieną kitą tokio sąlyčio momentą, nors ir diskutuotiną.

P. Mašiotas prozoje, mano supratimu, galėtume išvalgyti savotišką estetiškumo ir švietėjiškumo konfliktą, tarpais menininko ir pedagogo didakto nesantarvę. Švietėjiškumo, didaktiškumo tendencija turbūt vienija P. Mašiotas beletristiką su publicistika. Iš pozityvistų bei pedagogo nuostatos, gal ir iš publicisto įpratimo aiškinti, nurodyti, įteigti, pasiūlyti ir savo beletristikoje P. Mašiotas yra tarpais net atvirai pedagogiškas, ne visada įslepiantis mokymą ar aiškinimą į vaizdo ar situacijos gelmę ar siužeto vingrybes. Be to, dar viena bendra P. Mašiotas kūrybos sričių ir apskritai visos jo kūrybos ypatybė - nuosaukus, santūrus emociingumas ir vaizdingumas. Rašytojo beletristika, mokslo populiarinimas ar memuaristika nei per daug vaizdinga, nei emociškai ypatingiau įtaigi, bet užtat išvengusi sentimentalumo, vaikiško "čiaušėjimo" imitavimo, kitų dažnų vaikų literatūros bėdų.

Taigi galėtume teigti, kad bent jau dalyje P. Mašiotas kūrybos pinasi, kryžiuojasi, susikerta įvairūs skirtingų sričių elementai. Jie neretai natūralūs, taikiai "sugyvena", sambūviauja jo kūryboje ir iš viso to - originalus rezultatas. Kartais, kai ta elementų sąveika daugiau išorinė, konfliktiška arba "nejauginta" į kūrinio audinį, tie P. Mašiotas raštai nėra meniškai ar dalykiškai įtaigūs.

P. Mašiotas publicistika savitai įsiterpė į jo bendraamžių ir bendražygių kūrybą. Ji nepasiekė V. Kudirkos įtaigos, Vaižganto temperamento ir vaizdingumo, J. Šliūpo poleminės aistros ar A. Vilkutaičio-Keturakio problemų užmojo ir analitiškumo. Bet, nors ir mažiau turėdama visų šių savybių, ji garantavo P. Mašiotui deramą vietą lietuvių publicistikos istorijoje. Ne P. Mašiotas kaltė, o greičiau nelaimė ar kitų apsilaidimas, kad į jo šio pobūdžio kūrybą ilgai nebuvo kreipta dėmesio, ji palikta nuošaly. P. Mašiotas pagrįstai laikytas ir laikomas vienu iš lietuvių vaikų literatūros pradininkų. Tačiau kaip asmenybė ir rašto darbininkas, jis turtingesnis ir įvairesnis. Tai liudytų ir jo publicistikos palikimas.

- ¹ Literatūros metraštis su kalendorium 1942 metams. - Kaunas, 1942. - P. XLIV.
- ² Auryla V. Lietuvių vaikų literatūra. - Vilnius, 1967. - D. 1, p. 174-182; Raguotienė G. Pranas Mašiotas apie vaikų literatūrą ir skaitymą // Bibliotekų darbas. - 1983, Nr. 12, p. 28-31; Tarp knygų. - 1996, Nr. 2, p. 16-20.
- ³ Vaižgantas. Raštai. - Kaunas, 1929. - T. 12, p. 141-149; Švietimo darbas. - 1923, Nr. 10, p. 632-635.
- ⁴ Kuzmickas V. Ankstyvoji Prano Mašiotas publicistika // Mūsų kalba. - 1978, Nr. 6, p. 45-54.
- ⁵ Mašiotas P. Mums, lietuviams, nekenktų, kiek galima, susipažint su gyvenimu ir rūpesčiais kitų tautų... / P.A. // Varpas. - 1893, Nr. 2, p. 29-30.
- ⁶ Mašiotas P. Gromatos iš svetur [x]. Kokie skaitymai priguli parūpinti žmonėms?. - Aut. nenurodytas // Varpas. - 1894, Nr. 8, p. 126-127.
- ⁷ Mašiotas P. Prie "sensacijų laikraščio" / Pr. Mš. // Viltis. - 1910, spal. 6 (19).
- ⁸ Mašiotas P. Vėsula / Pr. Mš. // Vairas. - 1914, Nr. 5, p. 16-17.
- ⁹ Žr. 7 įrašą.
- ¹⁰ Žr. 2 įrašą.
- ¹¹ Mašiotas P. Apie šį, apie tą (XIV). Da apie laikraštį "žmonėms" / Pr. Mš. // Vilniaus žinios. - 1905, birž. 21 (liep. 4); Apie šį, apie tą (XLX). Da apie laikraštį "žmonėms" / Pr. Mš. // Vilniaus žinios. - 1905, rugpj. 2 (15).

- ¹² Mašiotas P. Apie šį, apie tą (Oj, tie mūsų laikraščiai, tie mūsų laikraščiai) / Pr. Mš. // Vilniaus žinios. - 1905, kovo 11 (24).
- ¹³ Žr. 7 įrašą.
- ¹⁴ Mašiotas P. Laikraščiai pabaigė: [feljetonas] / Pr. Mš. // Viltis. - 1910, liep. 16 (29).
- ¹⁵ Žr. 11 įrašą.
- ¹⁶ Mašiotas P. Iš tikro ne be reikalo ... / Aszaka // Auszra. - 1884, Nr. 10/11, p. 378-379.
- ¹⁷ Mašiotas P. Mokyklų dalykai / Pr. Mš. // Lietuva. - 1919, rugs. 14; Pradedamojo mokslo reikalu / Pr. Mš. // Lietuva. - 1921, birž. 16; Mūsų aukštesniosios mokyklos reikalais / Pr. Mš. // Lietuva. - 1923, geg. 4.
- ¹⁸ Raguotienė G. "...Mesiu dar keletą minčių į vaikų literatūros klausimą": [Pranas Mašiotas apie vaikų literatūrą ir skaitymą] // Tarp knygų. - 1996, Nr. 2, p. 16-20.
- ¹⁹ Mašiotas P. Dėl V. Kudirkos įvertinimo // Klaipėdos žinios. - 1924, lapkr. 5; "Varpas" ir didysis varpininkas V. Kudirka // Švietimo darbas. - 1924, Nr. 1, p. 35-39.
- ²⁰ Žr. 4 įrašą.
- ²¹ Mašiotas P. Senomis akimis žiūrint / Pr. Mš. // Vairas. - 1915, Nr. 20, p. 313-315; Ar ne per daug garbės / Pr. Mš. // Vairas. - 1915, Nr. 23, p. 367.
- ²² Mašiotas P. Apie bites / Pranas Aszakaitis // Auszra. - 1885, Nr. 4/5, p. 122-129; Nr. 7/8, p. 202-206.

Zusammenfassung

Hauptzüge des publizistischen Schaffens von Pranas Mašiotas

Bronius RAGUOTIS

Pranas Mašiotas (1863-1940) ist vor allem als ein litauischer Kinderschriftsteller bekannt. Er schrieb auch einige Mathematiklehrbücher sowie andere Schulbücher. In seinem schöpferischen Nachlass kommt aber auch dem publizistischen Schaffen eine bedeutende Rolle zu. Seine ersten Veröffentlichungen erschienen 1884, und seitdem war er fast bis zu seinem Tode, also mehr als 50 Jahre lang, wenn auch mit unterschiedlicher Intensität, publizistisch tätig. Den vorhandenen Quellen zufolge beläuft sich die Zahl seiner publizistischen Beiträge auf mehr als 500.

Er hat für rund 50 Zeitungen bzw. Zeitschriften geschrieben. Vorwiegend befasste er sich mit Fragen des geistigen Lebens seiner Nation, der Gesellschaft und des Menschen sowie der Kultur und Volksbildung. Seine Publikationen waren eine konkrete Begriffe gekennzeichnet. Diese spezifische Art des literarischen Schaffens von P. Mašiotas ist auch für seine andere Schriften charakteristisch. Vor allem gilt das für seine populärwissenschaftlichen Publikationen, seine Memoiren und zum Teil auch für sein erzählerisches Schaffen für Kinder.

UDK 888.2(092 Šalčius)

Keliautojo, publicisto ir rašytojo Mato Šalčiaus knygos

Dalia GARGASAITĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K.Sirvydo 4, 2600 Vilnius

Raminta ŠALČIŪTĖ-SAVICKIENĖ
A.Smetonos al. 13-9, 3016 Kaunas

Daug išmoksi iš mokytojų,
daug išmoksi iš žmonių,
bet daugiausia iš knygų

Mahatma Gandi

Keliautojas, publicistas ir rašytojas M. Šalčius (1890-1940) yra plačiai išgarsėjęs savo knyga "Svečiuose pas 40 tautų". Be šios knygos, M. Šalčius yra parašęs dar daug kitų knygų ir knygelių, kurios skaitytojams yra mažiau žinomos. Baigęs "Saulės" kursą 1907 m., jis mokytojavo, vėliau redagavo laikraščio "Lietuvos žinios" priedą "Mokykla". Tie jo darbai daugiausia buvo skirti besimokančiam jaunimui. Didelę M. Šalčiaus parengtų knygų dalį sudaro vadovėliai ir mokyklos reikmėms skirti leidiniai.

Pirmąjį mokyklai skirtą rinkinį pavadinimu "Pasakėlės ir dainelės" sudaro penkios knygelės. Jose išspausdinta lietuvių liaudies pasakų, dainų ir kt. Gaila, kad egzempliorių labai mažai išlikę. Geriausiai visą komplektą išsaugojo E.Saltykovo-Ščedrino biblioteka Sankt-Peterburge.

Antra "Mokyklos knygyno" serija vadinasi "Pasakos". Joje buvo 1913 m. išleistos 8 knygelės, deja, ne visos išlikusios. Trys pirmosios knygelės - danų rašytojo K. Anderseno pasakos "Pas Kristaus eglę", "Eglė" ir "Lakštingala". Taigi to meto mažasis skaitytojas buvo supažindintas su geriausio pasakų kūrėjo pasakomis. Ketvirtoji knygelė "Indomūs gyvuliai" - pasakojimai apie įvairius prijaukintus laukinius gyvulius, apie žmogaus ir žvėrių bei paukščių draugystę. Penktoji knygelė - V. Anenarijaus "Pasaka apie vieną bitelę". Trijų knygelių nesurasta nė vieno egzemplioriaus: "Ali Bekas" (Nr. 6), "Vaiko malda prie tėvų ir augintojų" (Nr. 7), Uido "Nelius ir Patrašas" (Nr. 8).

Serijoje "Pasakos, dainelės ir mįslės" buvo dešimt knygelių: "Aš papasakosiu pasaką..." (Nr. 1), "Gulbės" (Nr. 2), "Apie žvėris" (Nr. 3), "Našlaitė Elenytė ir Joniukas aviniukas" (Nr. 4), "Nykščiukas" (Nr. 5). Penkių knygelių iš šios serijos dar nepavyko surasti: "Šuo ir vilkas" (Nr. 6), "Pasaka apie dukrą ir podukrą" (Nr. 7), "Karalaitis" (Nr. 8), "Apie šalną" (Nr. 9), M. Valančiaus "Bičiuliai" (Nr. 10). Būtų gera, kad bibliotekininkai ir bibliofilai atidžiau paieškotų trūkstamų knygelių egzempliorių.

Šios serijos viršelyje (p. 4), be minėtų 10 knygelių, nurodyta dar viena serija, apie kurią sužinota tik tiek: "III serija. 16 knygelių - didesnių Lietuvos ir kitų tautų mokslininkų poetų ir šiaip veikėjų su jų paveikslais biografijos (spaudoje)". Šios serijos nė vienos knygutės nepavyko rasti. Galimas dalykas, kad tai buvo tik sumanymas, kurio realizavimą sutrukdė 1914 m. prasidėjęs karas.

Minėtame viršelyje taip pat nurodyta: "Visas knygutes puošia dailininko A. Jaroševičiaus paįšyti viršeliai, paveikslai, ornamentai, vinjetės". A. Jaroševičius (1870-1956) po didesniais piešiniais pasirašydavo pavarde arba slapyraideimis A.J., kai kur nurodydavo metus - 1913. Tuo metu dailininkas gyveno Kazanėje, dirbo mokytoju ir susirašinėjo su M. Šalčiumi. R. Šalčiūtė-Savickienė yra išsaugojusi tėvui rašytą dailininko laišką, kuriame jis atsiprašo, kad gerai neįskaitęs teksto, nupiešė lietuvių su verpste, o ne su rateliu.

Visoms toms trimis serijoms ("Pasakėlės ir dainelės", "Pasakos" ir "Pasakos, dainelės ir mįslės") bendra štai kas: 1) jas sudarė M.Šalčius ("Sutaise M.Š-čius"), 2) jas iliustravo tas pats dailininkas, 3) jos yra nedidelės apimties (nuo 10 iki 27 p.), 4) išspausdintos 1913 metais.

Dvi paskutinės serijos išspausdintos Vilniuje M. Kuktos spaustuvėje, pirmoji - Seinuose, Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir bendrovės spaustuvėje.

Knygelės parengtos atsižvelgiant į mokinių amžių ir interesus, parašytos gražia, suprantama kalba, retkarčiais įterpiant dar tuo metu vartojamą dviskaitą, kai kurie tekstai išspausdinti didelėmis raidėmis, iliustruoti. Pasakojimai, pavyzdžiui, "Indomūs gyvuliai" galėtų būti skaitomi ir šių dienų skaitytojo.

Knygelės turbūt turėjo didelį pasisekimą, nes buvo tikro pedagogo M. Šalčiaus parengtos, ir beveik visos buvo "suskaitytos". Iš šių serijų daugiausia, Bibliografijos ir knygotyros centro žiniomis, yra išlikę 7 egzemplioriai, mažiausiai